

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ'NDE SAMSUN'DA İLK TELEFON HATLARI VE KULLANIMI*

Esat AKTAŞ**

ÖZ

Modern araçlardan olan telefon, 19. yüzyılda icat edildi. Telefondan önce haberleşmek için posta ve telgraf kullanılmaya başlanmıştı. Bu vasıtaların devletlerin merkezîyetçi politikasına hizmet ettiği ve geliştirildiği görülmektedir. Yine 19. yüzyılda denizler üzerindeki ticaretin artışı, liman şehirlerinin gelişimini beraberinde getirdi. Bu olumlu şartlar, şehirlerin modernleşmesinde dönüm noktası oldu. Söz konusu şehirlerden biri olan Samsun, 19. yüzyıldan itibaren hızla gelişme gösterdi. Gelişen şehirlerde modern vasıtalar da kullanılmaya başlandı. Bunlardan biri olan telefonun kullanımı, Osmanlı yönetimince yasaklandı. 20. yüzyılın başında telefonun meskenler içinde kullanılmasına izin verildi. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra da bu konudaki yasak kaldırıldı. İletişim konusunda büyük bir buluş olan telefon, Samsun'a 1907 yılında tüccarlar tarafından getirildi. Bu çalışmada Samsun'a telefonun getirilmesi, ilk kullanım yerleri ve II. Meşrutiyet sürecindeki gelişimi ele alındı. Telefonun şehre gelişi, ilk kullanımının ortaya çıkarılması ve modernleşme alanındaki dönüşüm sürecine etkisinin tespitiyle Samsun haberleşme altyapısının telefon konusunda eksik kalan kısmının tamamlanması hedeflendi. Osmanlı Arşivi'ndeki Samsun'la ilgili arşiv belgelerinden yararlanıldı ve bu belgeler analiz edildi. Telefonun ilk kimler tarafından getirildiği, nerelerde kullanıldığı, devletin bu konudaki karar ve uygulamalarının ne olduğu, yerel makamların teşebbüsleri ve bunların nasıl sonuç verdiği, hatların ne şartlarda yapılmaya çalışıldığı ve telefonların yakın gelecekteki stratejik faydalarının neler olabileceği sorularına cevap arandı. Sonuçta Samsun'da resmî ve sivil kullanım için hatların kurulmuş olduğu, sürecin zorluklar içinde geçtiği ve bu hatların Cumhuriyet'e miras kaldığı tespit edildi.

Anahtar Sözcükler: Haberleşme, Posta, İletişim, Telefon, Canık, Samsun.

THE FIRST TELEPHONE LINES AND THEIR USAGE IN SAMSUN SAMSUN DURING THE SECOND CONSTITUTIONAL PERIOD

ABSTRACT

The telephone, one of the modern gadgets, was invented in the 19th century. There were postal systems and telegraph centres for communication before the telephone was introduced. It is seen that the centralist states developed these tools. In the 19th century, the increase in trade on the seas brought the development of the port

* *Gönderim Tarihi: 29.01.2021. Kabul Tarihi:05.02.2021.*

** *Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, BAYBURT. esataktas@bayburt.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4197-8470*

cities, which signs a driving force behind urban modernization. Being one of these cities, Samsun developed rapidly during the century. Modern vehicles appeared in these developing cities. However, the use of the telephone was banned by the Ottoman administration at the time. Only in the early 20th century, was it permitted but restricted to residential use. After the declaration of the Constitutional Monarchy II, the government removed the ban on this issue. The telephone eventually was brought to Samsun in 1907 by the merchants. This study discusses its development during the second constitutional period regarding the Samsun case. The study deals with Samsun's communication infrastructure in terms of the telephone, examining the history of the phone in Samsun. The study reviews the arrival of the telephone in the city and how and where it was installed as a means of communication. The study also aims to determine its effect on the transformation process regarding modernization. The study used the Ottoman Archive documents about Samsun to investigate who brought the telephone first, where it was used, what the policies and practices of the central state and local investments of the authorities were. The study examines how they worked, under what conditions the lines were made, and what strategic goals were sought for the near future. The study concludes that the telephone lines were established for official and civil use in Samsun, the project was fulfilled despite difficulties, and these lines were inherited by the modern Republic.

Keywords: Communication, Post, Telephone, Canik, Samsun.

Giriş

Eski zamanlarda ateş yakılarak, tellallar çağırarak ve güvercinler kullanılarak haberleşilirdi. Zamanla haberleşme vasıtaları, devletlerin ve toplumların ihtiyacı olarak gelişme gösterdi.¹ Devletler, diğer ülkelerin sosyo-kültürel yaşamları ve çalışmalarını da öğrenmek istedi. Bu amaçla casusluk faaliyetleri için de kullanılan haberleşme vasıtaları, daha teşkilatlı hâle getirildi ve kurumsal anlamda posta teşkilatları ortaya çıktı.² Avrupa devletleri, 19. yüzyılın başlarına kadar haberleşmenin temel vasıtası olan posta örgütlerini modernleştirdi. Sömürgecilik yarışının hızlanmasıyla birlikte ulaşım ve haberleşme ön plana çıkmaya başladı, haberleşme sanayi ve ticareti geliştirecek unsurlar arasında değerlendirildi. Böylece haberleşme ağları askerî, politik ve ticarî ihtiyaçlarla geliştirildi. 1790'larda telgrafın ilk prototipleri Fransa'da denendi. Telgraf, mutlak monarşilerin kontrol mekanizmasını artırmasına önemli ölçüde hizmet etti. Ulaşımınla haberleşmenin aynı ölçüde olduğu zamanda "uzak bölgeleri yakın etmesiyle" haber almayı hızlandırdı. Bu da ulus-

¹ Aliye Öney, "Türkiye'de Telefon Teşkilatının Kuruluşu", *Çağını Yakalayan Osmanlı-Osmanlı Devleti'nde Modern Haberleşme ve Ulaştırma Teknikleri*, Yay. Haz. Ekmeleddin İhsanoğlu-Mustafa Kaçar, IRCICA Yayınları, İstanbul 1995, s. 121.

² Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Ahmet Altungök, "Ortaçağ Türk Dünyasında Haberleşme Kurumları: Casusluk ve Postacılık Faaliyetleri", *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, C: VIII, S: 1, Elazığ 2012.

devletlerin gelişimine ivme kazandırdı.³ 19. yüzyılın ortasında telgrafın siyasi denetim konusundaki önemli bir örneği, İngiltere ile Hindistan arasında telgraf bağlantısının sağlanması olacaktır.⁴

Haberleşme alanının devletleştirilmesi, merkezî imparatorluklar için önem kazandı. Osmanlı Devleti'nde geleneksel yöntemlerle sürdürülen bu hizmet, merkeziyetçi politikadan uzaktı. 16. yüzyılda menzil teşkilatının⁵ kuruluşuyla haberleşme, sistemli bir duruma getirilmişse de bu işleyiş düzenli bir şekilde devam ettirilemedi. Modern yapıya uygun olan postaların oluşturulması, II. Mahmud Dönemi'nde başlatıldı, teşkilat ise 1840'ta kuruldu.⁶

19. yüzyılda elektriğin mıknaatî özelliğinin keşfi, modern telgraf ile telefon gibi haberleşme vasıtalarının icadını beraberinde getirdi.⁷ Telgrafın Amerika ve Avrupa'da hızla yayılışıyla birlikte⁸ Kırım Savaşı sırasında müttefiklerin girişimiyle 1855'te Osmanlı Devleti'nde de hizmete sunuldu.⁹ Aynı yıl Telgraf Müdürlüğü kuruldu, 1871'de posta ile birleştirildi ve böylece Posta ve Telgraf Nezareti teşkil edildi.¹⁰ Haberleşme alanında telgrafın dışında diğer önemli bir buluş da telefon oldu. 19. yüzyılın ikinci yarısında sesin iletilmesi konusunda düşünceler ortaya çıktı. 1861'de çeşitli sesler iletilmişse de insan sesinin iletilmesi, 1876'da Amerikalı Graham Bell tarafından gerçekleştirildi. Mıknaatî telefon olarak isimlendirilen bu yöntemdeki yaşanan sorunlar, mikrofon sisteminin de devreye sokulduğu Hugh Makinesi ile çözüldü. Bununla birlikte artık sadece haber alınmıyor, anında telefonun diğer ucundaki insanlarla iletişim kuruluyordu. Bu alanda büyük buluş olan telefon, kısa süre içinde

³ Çağla Kubilay, *Cumhuriyet'in Kuruluş Yıllarında Telekomünikasyon Politikaları (1923-1939)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2003, s. 82-88.

⁴ Uğur Akbulut, "İngilizlerin Hindistan'la Olan Haberleşmeyi Hızlandırma Çabaları", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Y: 2014/1-2, C: 13, S: 25-26, 2016.

⁵ Menzil teşkilatı konusunda teferruatlı bilgi için bkz. Cemal Çetin, *Ulak Yol Durak-Anadolu Yollarında Padişah Postaları (Menzilhaneler) (1690-1750)*, Hikmetevi Yayınları, İstanbul 2013; Yusuf Halaçoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilatı Hakkında Bazı Mülâhazalar", *Osmanlı Araştırmaları*, S: 2, 1981; Hüdayi Şentürk, "Osmanlılarda Haberleşme ve Menzil Teşkilatına Genel Bir Bakış", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, C: 14.

⁶ Tanju Demir, *Türkiye'de Posta Telgraf ve Telefon Örgütünün Tarihsel Gelişimi (1840-1920)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir 2001, s. 10-11; Nesimi Yazıcı, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Haberleşme Kurumu", *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, C: 3, s. 620-621. Modern posta teşkilatından kasıt, devletin haberleşme örgütünün ihtiyaç duyduğu alt yapıyı oluşturmasından ziyade ücretini ödeyen her insanın mektubunun devlet güvencesinde taşınması olarak tanımlanmaktadır. Demir, *a.g.t.*, s. 11.

⁷ Demir, *a.g.t.*, s. 208.

⁸ Kubilay, *a.g.t.*, s. 76-77.

⁹ 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında "semafor" denilen ilkel bir modeli denendi. Samuel Morse tarafından 1839'da elektrikli telgrafla sistemin modernleştirilmesinden birkaç yıl sonrasında yine deneme yapılmışsa da sonuç değişmedi. Ancak 1847'deki girişimde başarılı olundu. Demir, *a.g.t.*, s. 66-67.

¹⁰ Demir, *a.g.t.*, s. 44.

yaygınlaştı. 1879 yılında ilk şehir içi telefon şebekesi Paris'te kuruldu.¹¹ İletişimin sağlanması adına telefon kullanımı, Amerika ve Avrupa'da çok hızlı oldu. Yüzyılın sonunda hem şehir içi şebekeleri kuruldu, hem de şehirler arasında bağlantı sağlandı. Devletlerin başkentleri arasında çekilen hatlarla da dünya birbirinden anında haberdar olmaya başladı. Amerika'da telefon hatlarının toplam uzunluğu 250 bin milin üzerine çıkarıldı.¹² Hızla gelişme gösteren iletişim teknolojisiyle devletler bizzat ilgilendi. Aynı zamanda söz konusu teknolojilerin kullanıma sunulmasıyla bu alanlar üzerinde devletleştirme süreci de başladı. Kıtaları iletişime geçiren telefon, 1900 yılına gelindiğinde büyük mesafe almış oldu. Bu dönemde nüfus oranına göre kişi başına düşen telefon sayısı olarak Avrupa'da İsveç, 10 bin kişiye 113 telefon ortalamasıyla ilk sırada gelmekteydi.¹³

Telefonun icadı, Osmanlı Devleti'nde de ilgi gördü. Osmanlı telgrafçılarından Emil (Locaine) Efendi tarafından 1877 yılında bir makine yapıldı.¹⁴ Akabinde telgraf fabrikasıyla nezaret binası arasına hat çekildi. 1881'de Galata ve Yeni Cami postane şubeleriyle aynı yerlerdeki Osmanlı Bankası şubeleri arasında hatlar kuruldu. Yine diğer bir hat, Galata Liman İdaresi ile Kilyos'taki tahliye servisi arasına çekildi. Ancak 1886'da çıkan emirle son kurulan hat dışındakiler kaldırıldı. Böylece “*gizli kapaklı işler görülmesine müsait bir vasıta*” olarak görülen telefonun kullanımı, II. Meşrutiyet Dönemi'ne kaldı.¹⁵

Dünya genelinde modern gelişmelere aday olma açısından liman şehirleri önemli bir potansiyele sahiptir. Bu şehirlerden biri de Canik sancağının merkezi olan Samsun'du.¹⁶ 19. yüzyılda gemi teknolojisine bağlı olarak deniz ticareti önem kazandı ve Samsun da hinterlandının sağladığı destekle gelişme göster-

¹¹ Demir, *a.g.t.*, s. 208-209.

¹² Şeyhmus Bingül, “Osmanlı Devleti'nde İletişim Araçlarının Kontrolü: Telefon Tevkifleri”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C: 21, S: 2, 2020, s. 299-300.

¹³ Bingül, *a.g.m.*, s. 295, 302.

¹⁴ Demir, *a.g.t.*, s. 209.

¹⁵ Öney, *a.g.m.*, s. 123; Demir, *a.g.t.*, s. 208-210.

¹⁶ Tanzimat Dönemi'nde Sivas'a bağlı olan Samsun, Trabzon vilayeti sınırlarına dâhil edildi. 1872 yılında ise müstakil hâle getirildi. Samsun merkez kazasıyla birlikte Bafra, Çarşamba, Terme, Ünye ve Niksar sancağa bağlı kazalardı. Müstakil statüsü uzun süreli olmayan Canik sancağı, 1877 yılında tekrar Trabzon vilayetine bağlandı. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra sancağın bulunduğu mevkii ve gelişmiş ticarî durumunu sebep gösteren Samsunlular, sancağın müstakil statü kazanması için başvuru yaptılar. Vilayet yöneticileri de Samsun'un uzak olmasından dolayı bu durumu destekliyordu. Başvurunun akabinde Canik sancağı, 1910 yılı Mart ayında tekrar müstakil hâle dönüştürüldü. Eski teşkilatından biraz farklı olarak kazalar içinde Niksar yer almazken Fatsa kaza statüsünde sancağa bağlandı. Trabzon'un 1916'da Rus işgaline uğramasıyla da Ordu, Giresun ve Tirebolu kazaları Canik sancağına dâhil edildi. Rıza Karagöz, “II. Meşrutiyet Döneminde Canik Sancağında İdari Yapılanma”, *Geçmişten Geleceğe Samsun, 1. Kitap*, Yay. Haz. Cevdet Yılmaz, Samsun Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Samsun 2006.

meye başladı.¹⁷ Karadeniz'in genelinde artan deniz taşımacılığı ve ticaretinden Samsun da faydalandı.¹⁸ Bu durum, Samsun'un ulaşım ağının genişletilmesini ve iyileştirilmesini de gerektirdi ve bu yönde çalışmalar hızlandırıldı.¹⁹ Samsun'un modern bir şehir olması konusunda önemli bir vasıta olacak olan telgraf için de 1864 yılında yatırım yapıldı²⁰ ve telgraf, Yozgat'tan Amasya'ya ve oradan da Samsun'a ulaştırıldı.²¹ 1868 yılında Samsun-Sinop arasında telgraf hattı çekildi ve Bafra'da telgrafhane inşa edildi. Haberleşme alanındaki gelişme, Samsun'un merkezî bir konuma taşınmasında önemli bir adım oldu. Bu sebeple hatların genişletilmesi hedeflendi ve Samsun-Trabzon arasındaki bağlantının sağlanması için çalışmalara başlandı. Telgraf direklerinin masrafları da yerli tüccarlar tarafından üstlenildi. Çarşamba ve Ünye'de inşa edilen telgrafhane binalarıyla bu kazalar da haberleşme hizmetlerinden faydalanmaya başladı. Haberleşmenin tüccarlar tarafından desteklenmesini Erler, bu konudaki gelişmelerin ticarete olan katkısı ve ticarî faaliyetlerin hızlanmasındaki etkisi şeklinde değerlendirmektedir.²² Haberleşmenin ticaretteki önemi, ilerleyen yıllarda telefonun Samsun'a getirilmesi konusunda da görülecektir. Samsun'da 1869 yılında yaşanan yangın, şehrin genel hayatını olumsuz etkiledi. Ancak yangın sonrasında modern şehir planlamasıyla yeniden şekillendirildi ve yapılan yatırımlarla gelişimini sürdürdü.²³ Her krizin bir fırsata dönüştüğü ortamda Samsun'da şehir imar planlamasında düzenlemeler, modern usullere göre yapılmış oldu.

Ticaret ve sanayinin haberleşmeye olan ihtiyacından kaynaklı olarak bu vasıtaların gelişme gösterdiği aşikârdır. Bu sebeple telgrafla birlikte telefon

¹⁷ M. Yavuz Erler, "Karadeniz'de Avrupai Bir Kent: Samsun (1865-1875)", *Karadeniz Tarihi Sempozyumu, 25-26 Mayıs 2005*, Yay. Haz. Kenan İnan-Hikmet Öksüz-Mehmet Okur-Veysel Usta, Trabzon 2007, C: 1, s. 541.

¹⁸ Samsun'un gelişimi ve deniz ticareti konusunda daha geniş bilgi için bkz. M. Emin Yolalıcı, *XIX. Yüzyılda Canik (Samsun) Sancağı'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1998; İlhan Ekinci, "19. Yüzyıl'ın İkinci Yarısında Samsun'da Deniz Ulaşımı", *Geçmişten Geleceğe Samsun, İkinci Kitap*, Yay. Haz. Cevdet Yılmaz, Samsun Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Samsun 2007; Özgür Yılmaz, "20. Yüzyılın Başlarında Samsun Limanı: Fransız Konsolosu H. de Cortanze'nin Raporlarına Göre", *Tarih Boyunca Karadeniz Ticareti ve Canik-Samsun*, Ed. Osman Köse, Canik Belediyesi Yayınları, Samsun 2013, C: 1.

¹⁹ Samsun ve çevresindeki yol yapım çalışmaları için bkz. İbrahim Serbestoğlu, *Tanzimat, Teftiş ve Canik Sancağında Modernleşme*, Gece Akademi, Ankara 2019.

²⁰ Erler, *a.g.e.*, s. 547.

²¹ İbrahim Serbestoğlu, *19. Yüzyılda Amasya Sancağı*, Amasya Belediyesi Yayınları, Amasya 2018, s. 131-132.

²² Erler, *a.g.e.*, s. 547, 549. Telgraf, Trabzon'a Erzincan ve Gümüşhane üzerinden getirildi. Trabzon'dan Giresun'a 1869 yılında çekilen hattın 20 yıl sonra Samsun bağlantısının sağlandığı bildirilmektedir. Bkz. Mehmet Mercan, "Giresun Telgraf İdaresi ve Telgrafhane Binası (1869-1904)", *Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu, 09-11 Ekim 2008, Bildiriler*, Giresun Belediyesi Yayınları, 2009, C: 1, s. 355-356.

²³ Erler, *a.g.e.*, s. 552, 569.

kullanımının yaygınlaştığı görülmektedir. Ticari alt yapısı gelişen ve daha da gelişme potansiyeline sahip olan Samsun'da 20. yüzyılın başlarından itibaren telefon kullanımına dair istekler ve uygulamalar gündeme geldi. Bu çalışmada Samsun'a telefonun getirilmesi, ilk kullanım yerleri ve II. Meşrutiyet sürecindeki gelişimi ele alındı. Telefonun şehre gelişi, ilk kullanımının ortaya çıkarılması ve modernleşme alanındaki dönüşüm sürecine etkisinin tespitiyle Samsun haberleşme altyapısının telefon konusunda eksik kalan kısmının tamamlanması hedeflendi. Osmanlı Arşivi'ndeki Samsun'la ilgili arşiv belgelerinden yararlanıldı ve bu belgeler analiz edildi. Telefonun ilk kimler tarafından getirildiği, nerelerde kullanıldığı, devletin bu konudaki karar ve uygulamalarının ne olduğu, yerel makamların teşebbüsleri ve bunların nasıl sonuç verdiği, hatların ne şartlarda yapılmaya çalışıldığı ve telefonların yakın gelecekte ne gibi faydalarının olabileceği sorularına cevap arandı.

1-II. Meşrutiyet Öncesinde Samsun'da Telefon Kullanılması ve Hükümetin Telefona Bakışı

Osmanlı Devleti'nde güvenlik endişeleri kapsamında telefon kullanımının yasaklanmasına rağmen 1890'lı yıllarda halkın iletişim konusundaki talepleri gündeme gelmekteydi. Daha ziyade liman şehirlerinin başı çektiği yerlerde özellikle gayrimüslim tüccarlar, telefonu ev ve işyerleri arasında kullanmak istiyorlardı. Yabancı misyonerlerin de yasak olan bu konudaki girişimleri duyuluyordu. Hükümet ise bunları engellemeye çalışmak için idarecileri uyarıyordu.²⁴ 20. yüzyıla gelindiğinde talepler arttı. 1903 yılında Galata Gümrüğüne gelen bir telefonun ilgili kişiye teslim edilmemesi, hükümetin telefona bakış açısıyla ilgili önemli ipuçları vermektedir. Bu hadisede telefonunun devlet tarafından kendisine teslim edilmemesine telefonun sahibi itiraz etmiştir. Ancak Rüşumat Emni de devletin endişe duyduğu hususları dile getirmektedir. Buna göre İstanbul'a gelen bu tip telefonların taşraya da gelmesi, yeni sıkıntıların yaşanmasına sebep olacağını düşündürmektedir. Zira bu durum, söz konusu makinelerin tüccarlar tarafından daha fazla sayıda getirilmesine sebep olacak ve bir çığır açacaktı. Telefonların ithal edilmesinin uygun görülmemesine karşın söz konusu makinelere el koymaya da yetkileri yoktu. Bu makinelere el konulması, yabancı tüccarların sefaretleri vasıtasıyla şikâyetlerine sebep olacaktı. Bu problemin telefon makinelerinin geldikleri yerlere iadesiyle çözülmesine karar verildi.²⁵

İdarecilerce telefon ithalatını önlemeye yönelik çareler aransa da sefaretlerden hem telefon hattı kullanımına hem de gümrüklere gelen telefonların kabul edilmesine dair istekler vardı. 1903 yılında Tarabya'daki Almanya Sefarethanesiyle Beyoğlu'ndaki sefarethane arasında bir telefon hattı kurulması için

²⁴ Bingül, *a.g.m.*, s. 304-306.

²⁵ BOA., Y.PRK.ML., 23/84. H.1320 [1903]; Bingül, *a.g.m.*, s. 309.

Alman yetkililer başvuru yaptı. Diğer sefaretlere örnek olacağı ve onlara bu hakkın verilmemesi durumunda da bazı sorunların çıkabileceği düşünüldü. Böylece Almanlar tarafından yapılan talebe olumsuz cevap verilmesi kararlaştırıldı.²⁶ 1905 yılında da telefon ve telefonla ilgili malzemelerin ithali konusunda sefaretlerden ayrı ayrı başvurular gelmeye başladı. Zira Osmanlı yetkililerince bu malzemelerin ithalinin yasaklanmasına karar verilmişti. Gelecek olan bu türden ürünlere el konulması da gümrük memurlarına bildirilmiş ve bu karar, gazeteler vasıtasıyla da ilan edilmişti.²⁷

Telefon ve teçhizatıyla ilgili yasaklamanın kaldırılması konusunda önce İtalya, Avusturya, Rusya ve Fransa sefaretlerinden talep geldi.²⁸ Akabinde de Yunanistan, Belçika, Almanya ve İngiltere sefaretlerinin istekleri hükümete iletildi. Esasında bu başvurular, uyarı niteliği taşıyordu. Zira yasaklama, yürürlükte olan ticaret anlaşmalarına aykırı olarak görülüyordu. Hatta bu malzemelere el konulması durumunda zararın tazminini talep edeceklerini de ifade ederek tehditte bulunuyorlardı.²⁹ Konu, Hukuk Müşavirliğine sevk edildi ve söz konusu anlaşmalara göre değerlendirilmesi istendi. Yapılan değerlendirmede önce yasaklı ya da kısıtlı ürünlere değinildi. Telefonun ise mevcut anlaşmalara göre yasak olmadığı belirtildi.³⁰ Meclis-i Mahsus-ı Vükelada da telefon ithalinin yasak olmadığı kabul edildiyse de kullanım alanlarının sınırları belirlendi. Buna göre şehir içinde telefon hattı çekmek, telgraf hatları gibi devletin yetkisindeydi. Buna bağlı olarak yetkisi olmayan kişilerin uzak mesafeler arasına telefon hattı çekmelerine ve ilgili malzemeleri getirtmelerine yönelik yasaklamanın devamı da uygun görülüyordu. Ancak bu araçların hane, banka ve buna benzer müesseseler içinde kullanılmak üzere getirilmesi ve gümrükten geçirilmesi uygun görüldü. Gelen makineler, Rüsumat Emanetindeki ilgili heyet tarafından incelenecek ve uygun görülmesi durumunda gümrükten geçirilecekti.³¹ Anlaşıldığı üzere telefon tesisinin Osmanlı Hükümeti tarafından tekelleştirilmesine yönelik adımlar atılmaktaydı. Haberleşme alanı üzerindeki devletleştirme ya da tekelleştirme meselesi, Osmanlı hükümetinin girişimlerinin çok öncesinde Avrupalı devletler tarafından yapılmıştı. Telgraf üzerindeki tekelleştirme, 1868’de ilk olarak İngiltere’nin girişimiyle başlatılmıştı ve diğer devletler de aynı kararı almışlardı.³² Telefonun kullanılmaya başlanmasıyla birlikte bu konuya ilişkin de düzenlemeler yapıldı.³³

²⁶ BOA., Y.A.HUS., 452/56. 3 Temmuz 1319 [16 Temmuz 1903]

²⁷ BOA., İ.RSM., 24/33.

²⁸ BOA., İ.RSM., 24/33. 26 Nisan 1322 [9 Mayıs 1906]

²⁹ BOA., İ.RSM., 24/33.

³⁰ BOA., İ.RSM., 24/33. 20 Nisan 1322 [3 Mayıs 1906]; Öney, *a.g.m.*, s. 124-125.

³¹ BOA., DH.MKT., 1097/31. 22 Haziran 1322 [5 Temmuz 1906]; İ.RSM., 24/33. 11 Haziran 1322 [24 Haziran 1906]

³² Kubilay, *a.g.t.*, s. 102.

³³ Bingül, *a.g.m.*, s. 295.

19. yüzyılın sonunda Osmanlı memleketlerinin genelinde telefon hatları çekmeye yönelik girişimler başlamıştı. Samsun'da olmasa da bağlı bulunduğu vilayet merkezinde telefonla ilgili malzemelerin gizli olarak temin edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Zira gümrükte dört sandık içinden Ermeni rahiplerine ait olan iki makine ile bağlantıyı sağlayacak bakır tel çıkmıştı.³⁴ 1904 yılında Armanuk'un Samsun'dan İstanbul'a kaçak şekilde *telefon borularını* getirtmesi³⁵ Samsun'da ilkel yöntemlerle de olsa telefonla ilgili bilgi sahibi olunduğunu akla getirmektedir. Her ne kadar 1904'te ilkel iletişim yöntemlerinin kullanıldığına dair izler olsa da 1907 yılına gelindiğinde merkeze yapılan şikâyetlerden Samsun'da modern telefonların kullanıldığı da anlaşılmaktadır.

Samsun'da tüccarlar tarafından mağazalar arasında telefon hatları çekildi. Bunların uzunlukları 100 metre ve üzerine de çıkmaktaydı. Telefonla iletişimin kurulduğunu gören diğer tüccar ve varlıklı kişiler de telefon getirtmekteydi.³⁶ Telefon satın alanların sayısında artışın olmasıyla şikâyetler gündeme gelmeye başladı. Bu şikâyetleri değerlendirmeye alan hükümet, yetkili mercilerden konunun araştırılmasını istedi. Rüşumat Müdürlüğünün verdiği cevapta sadece Samsun'a yasal olarak ulaşan telefonlar gündeme taşındı. Buna göre 1907 yılının Nisan ayında Samsun'da tüccarlık yapan ve İdare Meclisi azasından olan Arzuoğlu Todoraki Efendi'ye 20 adet telefon geldiği, bu telefonların yasal süreçlerinin tamamlandığı ve Samsun gümrüğünde vergilerinin alındığı belirtildi.

Todoraki Efendi adına gelen telefonlar hakkında bir soruşturma yapıldı. Gelen 20 telefonda ikisinin kendi, ikisinin de Reji nazırının evinde kullanıldığı, dördünün satılmak üzere komisyoncu Tuspat'ta? olduğu ve diğer ikisinin de

³⁴ Bu malzemeler İstanbul'dan Trabzon'a Amerikan rahiplerinin hizmetkârlığını yapan biri tarafından gönderilmişti. Bu şahıs, malzemelerin Trabzon, Bitlis ve Erzurum'da bulunan rahiplere gönderileceğini beyan etti. Bu konu hakkında tahkikat başlatıldı (*BOA.*, *Y.PRK.ML.*, 14/70. 16 Haziran 1309/28 Haziran 1893). Yapılan incelemede malzemelerin, zikredilen vilayetlerdeki Ermeni rahiplerinin vekili ve komisyoncusu olan ve Trabzon'da ikamet eden Haçoyan Karabet adına gönderildiği anlaşıldı. İncelemesi yapılan malzemeler, yakın mesafeler arasında kullanılabilir ipli iki adet telefon ile bakır teldi. Bu telefonun elektrikli olmayıp titreşim ile çalışan basit bir makine olduğu mühendisler tarafından tespit edildi. Ancak Osmanlı memleketlerinde bu tarz makinelerin kullanımının uygun görülmediği devlet yönetimince ifade edildi (*BOA.*, *Y.PRK.PT.*, 9/78. 26 Teşrinievvel 1309/7 Kasım 1893).

³⁵ *BOA.*, *Y.PRK.ML.*, 25/13. 31 Ağustos 1320 [13 Eylül 1904]. Uzun süre önce Avrupa'da görüşme için borulardan faydalanılmıştı. 1782'de Don Geuthey isminde bir papaz bu iş için boruları kullanmıştı. Geuthey, iki kilometre mesafedeki yerler arasına kurduğu demir borular vasıtasıyla konuşmayı başarmıştı. Böyle haberleşmenin maliyetinin yüksek olmasından dolayı sistem rağbet görmemişti (Önay, a.g.m., s. 121-122). Samsun'dan gelen telefon borularının da buna benzer olduğu akla gelmektedir. Sandığa el konulması üzerine söz konusu şahıs, vermiş olduğu arzuhalinde boruların karşılığı olan 500 kuruşun kendisine ödenmesini talep etti (*BOA.*, *Y.PRK.ML.*, 25/13. 31 Ağustos 1320/13 Eylül 1904).

³⁶ *BOA.*, *DH.MKT.*, 1234/61. 4 Şubat 1323 [17 Şubat 1908]

Frerler Mektebinde³⁷ bağlı olduğu tespit edildi. Geride kalan 10 adedinin de henüz satılmadığı ve mağazasında bulunduğu öğrenildi. Todoraki'ye gelen telefonların dışında 1908 yılının başında da başka bir gayrimüslime dört adet telefon geldiği, birinin incelenmek üzere İstanbul'a gönderildiği ve diğerlerinin de depoda bekletildiği bildirildi.

Bu soruşturmada ayrıca tüccar ve idare meclisi azası olan Mustafa Efendi'nin uzun mesafede çekilmiş bir hat üzerinden telefon görüşmesi yaptığı tespit edildi. Mustafa Efendi, Aslıoğlu Hanı'ndaki yazıhanesi ile bütün merkezindeki mağazası arasında telefon hattı çekmişti. Bu telefonun Rüşumat İdaresinde kaydının olup olmadığı bilinemediği ve bahsi geçen telefonlardan sonra getirildiği anlaşılmıştı. Yine uzun süredir kullanımda olan başka bir telefon da Reji İdaresinde bulunmaktaydı. Bunların nasıl getirildiğine dair de bir bilginin olmadığı beyan edildi.³⁸ Görüldüğü üzere Samsun'a telefonu ilk getirenin şehir eşrafından gayrimüslim bir tüccar olduğu anlaşılmaktadır. Yine Müslüman eşraftan birinin de uzun mesafede telefon hattını kurarak görüşme yaptığı, bunun da Samsun'da ilk telefon hattı olduğu tespit edilmektedir.

Raporun Saray'a ulaşması ile konu önce Meclis-i Vükela'nın gündemine taşındı. Telefonların *kötü niyetli kişilerce toplantı yapılmadan devlete yönelik zararlı faaliyetleri gerçekleştirebilecekleri* komisyon üyelerince değerlendirildi. Ayrıca Samsun'da telefon tesisi hususunda hiçbir şirkete imtiyaz verilmemiş olduğundan kurumsal bir muhatap da bulunmamaktaydı. Bu sebeple izin verilen sınırların dışında kullanılan telefon hatlarının kaldırılmasına karar verildi. Bu işlemde hareketle bütün vilayetlere de konuyla ilgili gerekli uyarı yapıldı.³⁹

Sadarettin vilayete yeni verilen emirde telefon kullanımının devletin güvenliğini tehdit eden bir unsur olabileceğinden çekinildiği görülmektedir. Zira bu telefonların kimler tarafından ve ne zaman getirildiği, gümrükten nasıl geçirildiği, nereler arasında kullanıldığı ve kullanılan yerlere nasıl adamların geldiğinin araştırılması istendi. Telefonları devlete karşı kötü niyetli insanların kullanabilme ihtimallerinin olup olmadığı da araştırmada göz önünde bulundurulmasına dikkat çekildi. Yerel idareciler de bu konuda sorumlu tutuluyordu. İdarenin neden engelleyici tedbirleri almadığı sorulmaktaydı.⁴⁰

³⁷ Samsun'daki misyoner okullarından olan bu kurum, Osmanlı belgelerinde *Frerler* şeklinde zikredilmektedir. Ancak okulun orijinal ismi "Freres Maristes de Lyon Koleji"dir. Said Bey Rum Mahallesinde rüşdi-idadi şeklinde beş sınıflı olarak 1882'de açılan okulun kurucusu Frere Zemos Vemason'dur. Erkekler için açılan okulda Ermeni, Katolik Ermeni ve Fransızlar eğitim görmekteydi ve 1901 yılında da okul için ruhsat alındı. Şamil Mutlu, "Osmanlı Döneminde Karadeniz Bölgesi'nde Misyoner Okulları", *Karadeniz Tarihi Sempozyumu, 25-26 Mayıs 2005*, Yay. Haz. Kenan İnan-Hikmet Öksüz-Mehmet Okur-Veysel Usta, Trabzon 2007, C: 1, s. 698.

³⁸ BOA., BEO., 3261/244565. 5 Şubat 1323 [18 Şubat 1908]; DH.MKT., 1234/61. 5 Şubat 1323 [18 Şubat 1908]; DH.ŞFR., 393/63. 5 Şubat 1323 [18 Şubat 1908]

³⁹ BOA., İ.HUS., 163/43. 6 Şubat 1323 [19 Şubat 1908]

⁴⁰ BOA., BEO., 3252/243860. 6 Şubat 1323 [19 Şubat 1908]

Sadaret direkt olarak vilayetten soruşturma yapılmasını istemişse de zaten yapılmış olan soruşturma sonucu ifade edildiği gibiydi.⁴¹ Tekrar durumu arz eden Dahiliye Nezareti yetkilileri tarafından Samsun şehir merkezinde ticarî müesseseler ve meskenler arasında muhabere edilecek telefon bulunmadığı ve mevcut telefonlardan kötü niyetlilerin faydalanmalarının imkansız olduğu cevabı verildi.⁴² Cevaptaki kastın kötü niyetlilerce kullanılabilir hatlar olduğu düşünülmektedir. Zira Samsun'da uzun mesafede telefon hattı çekilmiş olduğu zaten tespit edilmişti. Ayrıca Mustafa Efendi'nin çekmiş olduğu hattın gündeme getirilmediği ve bunun sebebinin de bu kişinin devlet nazarında kötü niyetli olarak değerlendirilmediği ya da idarecilerce kayırıldığı aklı gelmektedir.

Sadaret makamı, Dahiliyeden aldığı cevaptan sonra Rüşumat merkez teşkilatından bilgi ve görüş sordu. Konudan haberdar olduğunu ifade eden Rüşumat Emaneti, hususî mekânlar içinde görüşme yapılabilecek telefonlarla *hademe çağırma*ya mahsus olan elektrik tel ve pillerinin yardımıyla iki yer arasında görüşme mümkün olabileceğinden telefon hatlarının çekilmesine yetkililerce izin verilmemesi gerektiği yönünde görüş bildirdi.⁴³ Rüşumat idarecilerinin de telefonun kötü niyetli kişilerce kullanılabilirliğinden endişe ettikleri bu görüşten anlaşılmaktadır. Bu görüşler Canik Mutasarrıflığına iletilerek telefonla ilgili süreçlerin kontrollü şekilde gerçekleştirilmesi istendi.⁴⁴ Mutasarrıflık, daha önce İstanbul'a gönderilen numune telefona olumlu rapor verilmesine rağmen merkezden gelen görüşe istinaden depoda tutulan telefonların gümrükten geçişine izin vermedi. Ancak bu yaptığı işlemin hatalı olduğu sonraki yazışmalardan ortaya çıkmaktadır.⁴⁵

2-II. Meşrutiyet Dönemi'nde Samsun'da Telefon Kullanımı ve Bu Alanda Yaşanan Gelişmeler

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra telefon kullanımına dair yasak kaldırıldı ancak halka telefon hattı çekmek için ruhsat verilmedi. Zira ilgili nezaret telefon hattı çekilmesinin devletin tekelinde olduğunu kabul etmişti.⁴⁶ Ancak İstanbul ile taşrada bazı şirketlerin telefon hattı döşeme imtiyazı konusundaki talepleri arttı. Bu dönemde bazı yerlerde Posta ve Telgraf idareleri tarafından çekilen hatlarla birlikte bazı yerlerde de şirketler tarafından hatlar çekilmeye başlanmıştı. İkiliği giderme adına konu Meclis-i Vükelada görüşüldü. Buradan çıkan karar, şirketler lehine oldu. Telefon tesis hakkı, ihale vasıtasıyla şirketlere

⁴¹ BOA., DH.MKT., 1234/61. 7 Şubat 1323 [20 Şubat 1908]

⁴² BOA., BEO., 3254/244045. 10 Şubat 1323 [23 Şubat 1908]; Y.A.HUS., 519/4. 21 Şubat 1323 [5 Mart 1908]

⁴³ BOA., DH.MKT., 1234/61. 12 Şubat 1323 [25 Şubat 1908]; BEO., 3261/244565. 20 Şubat 1323 [4 Mart 1908]

⁴⁴ BOA., DH.MKT., 1234/61. 29 Nisan 1324 [12 Mayıs 1908]

⁴⁵ BOA., DH.MKT., 1234/61. 21 Mayıs 1324 [3 Haziran 1908]

⁴⁶ Önay, *a.g.m.*, s. 125; Demir, *a.g.t.*, s. 210.

verilecekti. Bu konuda da altyapı şartları iyi olanlar tercih edilecekti.⁴⁷ Bu kararda telefon hattı çekilmesinin yüksek maliyetler getirmesi de etkili oldu.⁴⁸ 1909 yılında İstanbul telefon şebekesinin döşenmesi için açılan ihaleye 16 şirket katıldı. İhale sonucunda iş, gerekli yeterliği bulunan Western Electric Company isimli bir konsorsiyuma verildi. Bu konsorsiyum İngiliz, Amerikan ve Fransız şirketlerinden oluşuyordu. Aynı dönemde hükümet de 50'lik bir santrali Fransa'dan getirtti ve Sirkeci'de ilk telefon santralini kurdu. 28 kola ayrılan santral, nezaretler başta olmak üzere önemli devlet kurumlarını birbirine bağladı.⁴⁹

İstanbul'daki faaliyetler, Anadolu'ya da örnek oldu. Birçok yerde belediyeler ve halkın girişimiyle telefon hattı çekilmesi için teşebbüste bulunuluyordu. Bazı yerlerde de bu faaliyetler gayri resmi olarak yapılıyordu.⁵⁰ Bu süreçte taleplerden biri de Samsun için gündeme getirildi. 1909'da Trabzon Vilayeti Umumi Meclisi, Trabzon ve Samsun şehirlerinin gelişmeye yönelik elverişli mevkilerinden bahsederek bu iki şehrin modern vasıtalarından faydalanmasını istedi. Önemli bir hinterlanda sahip olan bu şehirler, Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte hak ettiği yere kavuşacak ve modernleşme yolunda ilerleyecekti. Böylece elektrikli aydınlatmaya ve telefona kavuşturulacak şehirler, modernleşme konusunda desteklenmiş olacaktı. Bunun için her iki şehirde birer Osmanlı Anonim Şirketi kurulmalıydı. Bu konuda imtiyazın da belediyelere verilmesi talep edildi.⁵¹

Trabzon vilayetinden yapılan talep değerlendirildi. Belediyelerin böyle bayındırlık hizmetlerini sağlamak için yeterli sermayeye sahip olmaları durumunda imtiyaza gerek olmadığı ifade edildi. Zira bu sermayeye sahip olan belediyeler, onay aldıktan sonra doğrudan doğruya bu işi yapabilecekti. Ancak Osmanlı şehirlerindeki hiçbir belediye dairesi, böyle bayındırlık hizmetlerini yürütebilecek malî yeterliliğe sahip değildi. Bu da daha sonradan söz konusu imtiyazın başka bir şirkete devredilmesi olasılığını artırıyordu. Şu durumda belediyelere fayda sağlanamayacağından böyle girişimlerden vazgeçilmesi ancak şehirlerin geliştirilmesi konusunda ihtiyaç duyulan vasıtaların Ticaret ve Nafia Nezaretine bildirilmesi cevabı verildi.⁵² Emrin valiliğe ulaşmaması sebebiyle tekrar mazbata hazırlandıysa da karar değişmedi.⁵³

⁴⁷ BOA., MV., 120/82. 10 Eylül 1324 [23 Eylül 1908]

⁴⁸ Önay, *a.g.m.*, s. 125; Demir, *a.g.t.*, s. 210.

⁴⁹ Demir, *a.g.t.*, s. 211.

⁵⁰ Demir, *a.g.t.*, s. 247.

⁵¹ BOA., ŞD., 1228/12. 17 Mart 1325 [30 Mart 1909]; DH.MUİ., 26/8. 18 Nisan 1325 [1 Mayıs 1909]

⁵² BOA., ŞD., 1228/12. 22 Temmuz 1325 [4 Ağustos 1909]; Volkan Aksoy, *II. Meşrutiyet Dönemi'nde Trabzon*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon 2014, s. 315-316.

⁵³ BOA., DH.MUİ., 26/8. 7 Nisan 1326 [20 Nisan 1910]

Taleplerin artışıyla birlikte polis, jandarma ve resmî kurumların telefon şebekesiyle haberleşebileceğine karar verildi. Devlet dairelerinde telefonun kullanımının hemen ardından sivillerin kullanabileceği santrallerin kurulmasına da izin çıktı.⁵⁴ Samsun'da halkın kullanımında olmasa da resmî daireler arasında telefon hattı döşenmesi için çalışmalar başlatıldı. Hükümet dairesiyle polis, jandarma merkezi ve karakollar arasında telefon hattının döşenmesi için 35 bin kuruş gerekiyordu.⁵⁵ Samsun'da telefon tesisi için çalışmalara başlandığı dönemde Trabzon'da da benzer faaliyetler yürütülüyordu.⁵⁶ Bunların dışında taşra şehirlerinde sivil hatların döşendiğine dair bilgiler de İstanbul'a gelmekteydi. Resmî dairelerin arasında döşenenlerin dışında sivil kullanım için teşebbüste bulunan yerler de oldu. Bunu yapan da yine belediyelerdi ve telefon tesisi konusunda tekel olarak zikredilecek hakkı kapsayan açık bir emrin yokluğundan istifade ediyorlardı. Böylece bir kasabanın mahalleleri hatta çevre köyleri arasında çekilen hatlarla gelir sağlanmaya çalışılıyordu. Bu da ihale yoluyla özel şirketlere yaptırılıyordu. Fakat bu durumda da ilgili nezaretin onayı gerekiyordu. Bundan dolayı devlet hakkı olarak tanımlanan telefon tesisi konusundaki girişimlerin engellenmesi istendi.⁵⁷

Telefonların şehir içinde kullanımıyla birlikte altyapısal sorunlar da gündeme geldi. Bunlardan biri telefon tellerinin telgraf direklerine bağlanmıyordu. Bu teşebbüs, telgraf haberleşmesini engelleyebiliyordu. Direklerden telefon tellerinin kaldırılması, 1911 yılında müstakil hâle getirilen Posta ve Telgraf ve Telefon Nezaretinden⁵⁸ bütün şehirlere tebliğ edildi.⁵⁹ Samsun da bu

⁵⁴ Demir, *a.g.t.*, s. 212.

⁵⁵ BOA., DH.MUİ., 79/4. 16 Mart 1326 [29 Mart 1910]. Bu yıllarda santral ve telefon fiyatlarına da ulaşılmaktadır. Örnek olması açısından 1910 yılında Emniyet-i Umumiye Müdüriyetine verilen bir tekliften bahsedilebilir. Söz konusu teklifte Ericsson markası olan malzemelerin fiyatı verilmekteydi. Fiyatı veren şirket adına İstanbul'da bulunan Stovek Mounon'du. Stockholm'de bulunan Ericsson fabrikasının ürettiği telefonların ilgili nezaret tarafından piyasadaki telefonlarla karşılaştırıldığı ve kalite konusunda ilk sırada kabul edildiği bildiriliyordu. Başta Saray olmak üzere devletin merkez idaresi ve daireleri için satın alınmıştı. Bu sebeple söz konusu firma adına fiyatları gösteren bir liste takdim edildi. Buna göre 5'lik santral 216, 10'luk santral 265, 50'lik santral 750 ve 100'lük santral de 1.220 franktı. Masa üzeri telefon ise 69 frank değerindeydi. BOA., DH.EUM.LVZ., 1/15. 21 Ağustos 1326 [3 Eylül 1910]

⁵⁶ Trabzon'da telefon hatlarının döşenmesi için halkın katkısı görülmektedir. 1910 yılında yardım toplanması amacıyla konser düzenlendi. Konserde afet, asayiş ve sosyal sorunlar konusunda telefon haberleşmesinin önemi üzerinde durulan konuşmalar da yapıldı. Yapılan talep ve girişimler sonucunda hatların döşenmesine başlandı. Ancak aksaklıklardan dolayı çalışma durduruldu, 1911 ve 1912 yıllarında devam ettirildi. Birinci Dünya Savaşı'nda merkezle Yozoz arasında telefon hattı çekilmesi için yapılan çalışmalar, merkezde yürütülen çalışmaların olumlu sonuçlandığını göstermektedir. Aksoy, *a.g.t.*, s. 316-317.

⁵⁷ BOA., DH.MUİ., 144/77. 12 Mayıs 1327 [25 Mayıs 1911]; DH.HMŞ., 15/73. 12 Mayıs 1327 [25 Mayıs 1911]

⁵⁸ Bu döneme kadar Osmanlı haberleşme kurumu olarak hizmet veren Posta ve Telgraf İdaresi, nezaret adı taşımasına rağmen genel müdürlük şeklinde çeşitli nezaretlere bağlanarak idare edilmekteydi. 1911 yılında müstakil nezaret olarak teşkilatlandırıldı. Adı da artık telefonun

yerlerden biriydi. Hükümet konağı ile belediye, gazhane ve diğer idarî binalar arasında kurulan şebekede telgraf direkleri kullanılmıştı. Ancak telefon telleri, direklerin yükünü artırıyordu.⁶⁰ 14 Ağustos 1912'de genel bir tebliğ ile bu şekilde olan yerlerdeki telefon tellerinin 15 güne kadar kaldırılması konusunda uyarı yapıldı.⁶¹ Telefon hatlarının yapımında nizama uygun şekilde hareket edilmesi tavsiye edilirken resmî hatlar vasıtasıyla özel görüşmelerin yapılmaması da genel tebliğ ile şehirlere bildirildi.⁶²

Memleketin genelinde var olan diğer bir sorun, telefon merkezlerindeki görevlilerin yetersizliği idi. Bu eksiklikten dolayı telefon görüşmesinin sağlanması, santral merkeziyle hatların korunması ve herhangi bir arıza durumunda tamiratının yapılmasında polis memurları görevlendiriliyordu. Polislerin görevlendirilmesi ise aslı vazifelerini yürütme konusunda sorun çıkartıyordu. 1913 yılında bahsedilen görevleri yapacak, çavuş unvanlı bir görevlinin istihdamının yapılıp yapılamayacağı soruldu.⁶³

İstanbul dışındaki şehirlerde altyapısal sorunlar yaşanırken 1913 yılında Beyoğlu, Kadıköy ve Tahtakale'de toplam 18.000 hatlık santraller tesis edildi ve işletmeye açıldı. Daha sonra da İstanbul'un çeşitli yerlerinde küçük santraller kuruldu. Manuel sistemle çalışan bu santraller, şehrin birçok yerine hatların ulaştırılmasını sağladı.⁶⁴ İstanbul'da telefon hatları yaygınlaştırılmaya çalışılırken Samsun'da da bu yönde faaliyetler olduğu görülmektedir. Konuyla ilgili Samsun Ticaret Odası Reisi Arzuoğlu Todoraki Efendi'yle mukavele yapıldı. Mukavelede daha çok aydınlatmadan bahsedilse de yapılan anlaşmanın telgraf ve telefon tesis etme imtiyazını da kapsadığı görülmektedir.⁶⁵ Arzuoğlu Todoraki'nin 1922 yılında İstiklal Mahkemesinde gıyabında yapılan duruşmada idam cezasına çarptırılması sebebiyle söz konusu imtiyaz TBMM tarafından feshedildi.⁶⁶ Todoraki'nin bu süreçte üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmedeği, yerel idarenin telefon hattı konusunda yaptığı çalışmalardan anlaşılmaktadır.

Hükümet 1914 yılında Anadolu şehirlerindeki telefon hatlarına dair geniş bir bilgilendirme istedi. Gerek satın alım gerekse yardım suretiyle tedarik edilen

---

da devreye girmesi sebebiyle Posta ve Telgraf ve Telefon Nezareti oldu. Fakat nezaretin bu müstakil durumu uzun sürmedi ve Mütareke Döneminde tekrar genel müdürlüğe dönüştürüldü. Demir, *a.g.t.*, s. 214, 271-272.

⁵⁹ BOA., DH.HMŞ., 15/74. 28 Temmuz 1327 [10 Ağustos 1911]

⁶⁰ BOA., DH.İD., 127/9. 6 Kanunievvel 1327 [19 Aralık 1911]

⁶¹ BOA., DH.İD., 127/9. 1 Ağustos 1328 [14 Ağustos 1912]

⁶² BOA., DH.MB.HPS.M., 12/36. 31 Mart 1330 [13 Nisan 1914]; DH.EUM.LVZ., 20/5. 31 Mart 1330 [13 Nisan 1914]

⁶³ BOA., DH.EUM.MEM., 39/15. 23 Teşrinievvel 1329 [5 Kasım 1913]

⁶⁴ Öney, *a.g.m.*, s. 133; Kubilay, *a.g.t.*, s. 137.

⁶⁵ Baki Sarısakal, *Samsun Belediye Tarihi*, Samsun Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Samsun 2007, s. 218-219.

⁶⁶ BCA., 30.18.1.1/5.27.10. 05 Eylül 1338 [05 Eylül 1922]

ve Emniyet-i Umumiye malı olarak vilayet içinde mevcut bulunan telefon hatlarına ait bilgilerin verilmesi vilayet ve müstakil sancaklara tebliğ edildi. Buna göre gerçek veya yaklaşık uzunluklarıyla santral, makine ile benzeri alet ve malzemelerin çeşidi, miktarı ve yıllık masrafı gösterilecekti. 1913 yılında sorulan görevli meselesi de istenen bilgiler arasındaydı ve istihdam edilen memurların sınıf ve maaşı da bildirilecekti.⁶⁷

Samsun'a ait bilgilerin gösterildiği cetveldeki alet ve malzemelerin bedeli, mahallî idare ile Ticaret Odası arasında kurulmuş bir komisyon tarafından belirlenmişti. Belirlenen masrafın karşılığı olan 173 lira, tüccardan borç olarak tedarik edilmişti. Gerekli olan makine ve malzemeler, bir kumpanya vasıtasıyla Almanya'dan satın alınmıştı. Borç alınan para, Ticaret Odası'na ödenecek olursa bütün aletlerin polis dairesine devri yapılacaktı. Böylece hat ve malzemeler, tamamen Emniyet-i Umumiye malı olacaktı. Telefon hatlarının daha iyi hizmet vermesi için sürekli olarak o işle ilgilenecek bir memura ihtiyaç vardı. Bu da memur istihdamı meselesinin çözüme kavuşturulamadığını göstermekteydi. Yıllık masrafı da 1.200 kuruş olarak öngörülen hattın kuruluşunda gerekli malzemeler için ahali yardımında bulunmuştu. Bu şekilde yapılan yatırım ise hükümet malı olarak kabul edilmekteydi.⁶⁸ Verilen bu bilgilerden hareketle istenen cetvel aşağıda gösterildiği şekilde hazırlandı:

Tablo: Samsun'da 1914 Yılında Telefon Hattı Bulunan Yerler ve İlgili Bilgiler⁶⁹

	Senelik Masrafı	Telefon malzeme vealetleri		Kilometre hesabıyla hatların uzunluğu		
		Aded	Cins	Yaklaşık	Gerçek	
Yirmi numaralı santral -Çarşı Karakolhanesinde	1.200	1	Alman ürünü ⁷⁰			
Santralden mutasarrıflık, merkez memurluğu ve polis nöbet odalarına		3	Duvar telefonu	1		
Santralden Çiftlik Karakolhanesine		1	Duvar telefonu	1		
Santralden Kılıçdede Karakolhanesine		1	Duvar telefonu	1	200	
Santralden İskele Karakolhanesine		1	Duvar telefonu	1		
Santralden Gureba Karakolhanesine		1	Duvar telefonu	0	750	

⁶⁷ BOA., DH.EUM.LVZ., 23/80. 9 Eylül 1330 [22 Eylül 1914]

⁶⁸ BOA., DH.EUM.LVZ., 25/21. 13 Teşrinievvel 1330 [26 Ekim 1914]

⁶⁹ Tabloda görevli memur ve tedarik şekli kısmı da ayrılmıştı. Görevli kısmında hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Tedarik şeklinde ise sadece ilk sırada yer alan yirmi numaralı santral kısmının yardım şekliyle meydana getirildiği gösterilmekte, gerisine dair bir bilgi verilmemektedir. Bu sebeple söz konusu iki sütun bu tabloda gösterilmedi.

⁷⁰ Orijinal tabloda cihazların üretildiği fabrikanın ismi verilmektedir. Ancak hepsi Alman ürünü olduğundan tabloda sadece cihazların türü gösterildi.

Santralden Ticaret Karakolhanesine		1	Duvar telefonu	0	300	
Santralden Belediye Karakolhanesine		1	Duvar telefonu	0	500	
Santralden Ermeni Murahhasahanesine/ Marhasahanesine		1	Duvar telefonu	0	900	
Santralden Mutasarrıf Bey'in hanesine		1	Duvar telefonu	0	800	
Santralden merkez memurunun hanesine		1	Duvar telefonu	0	500	
Daireler içinde görüşme için masa telefonu		6	Duvar telefonu	0	00	
Bafra Kazası	00	0		0	00	
Çarşamba Kazası (İki santral, 11 makineye ayrılmıştır)	700	13	Santral ve makine	0	00	90
Terme Kazası	00	0		0	00	00
Ünye Kazası	500	11	Santral ve makine	0	00	78
Fatsa Kazası	00	0	Santral	0	00	00

Kaynak: BOA., DH.EUM.LVZ., 25/21.

Tabloya göre kurulan santralle Samsun'da 18 kamu kurum ve kuruluşuna yaklaşık 8.000 metrelik hat çekildiği anlaşılmaktadır. Sancak merkezi dışında da Çarşamba ve Ünye'de telefonun kullanıldığı, Fatsa'da sadece santralin olduğu görülmektedir. Fatsa'da telefon makinesinin olup olmadığına dair bilgi verilmezken masrafının olmaması, santrale henüz telefon bağlanmadığına işaret etmektedir. Bafra ile Terme kazalarında ise telefona dair hiçbir gelişme bulunmamaktadır.

1914 yılında Samsun'da bu işte istihdam edilen görevli gösterilmemişti. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla da memleketin genelinde ciddi bir personel sıkıntısı çekilmeye başlandı. Seferberlik sebebiyle çalışan personelin büyük bir kısmı askere alındığından⁷¹ bu süreçte başkentteki sıkıntı kadın istihdamıyla aşılmaya çalışıldı.⁷² 1916 yılından itibaren bütçe kanununa göre polis kadrosundan bir polis memuru ödeneğinin azaltılarak yerine bir telefon memurluğu kadrosunun ihdasına karar verildi. Atanacak memurun maaşı da 600 kuruş olarak belirlendi. Tayin edilecek memurun santral idaresinden başka telefon hattı çekmek ve makineleri tamir etmek için de bilgiye sahip olması gerekiyordu. Samsun'un da yer aldığı genel tebliğde yerelden memur tayin

⁷¹ Tanju Demir, "Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Haberleşme Kurumuna Dair Değerlendirmeler", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Y: 2014/1-2, C: 13, S: 25-26, 2016, s. 6, 8.

⁷² Yavuz Selim Karakışla, *Osmanlı Kadın Telefon Memureleri (1913-1923)*, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul 2014.

edilemeyecek olursa İstanbul'dan memur gönderileceği duyuruldu.⁷³ Akabinde Emniyet-i Umumiye Müdüriyetinden bu göreve atanmak isteyenler için ilan yapıldı. Yukarıda zikredilen bilgilere sahip olanlar, askerlik hizmetini yapmış olmak şartıyla müracaat edebileceklerdi.⁷⁴

Samsun'da telefon hattıyla ilgili yapılan yatırımların faydasının görülmesi sebebiyle yeni teçhizatların alınması ihtiyacı ortaya çıktı. Bu amaçla da 1916'da Berlin'de bulunan Siemens Fabrikasıyla yapılan görüşme sonucunda 1.000 izolatör⁷⁵, 100 kilo nişadır (amonyak), 120 pil, 120 silindir, 22 telefon makinesi, 40 adet mikrofon ve 100 numaralı bir santral satın alındı.⁷⁶ Gümrük işlemlerinde aksaklık yaşanmaması için Talat ve Enver Paşa'dan Alman makamlarına gerekli bilgilerin verilmesi konusunda talepte bulunuldu.⁷⁷

1917'de Samsun ve çevresindeki askerî idareler için telefon malzemeleri satın alındı. Ancak ödemesine yönelik kaynak sıkıntısı vardı. Bu problemi aşmak amacıyla ücretinin kışla inşaatı için toplanan yardım parasından ödenmesi teklif edildi fakat yetkili makamlarca uygun görülmedi.⁷⁸ Bu paranın nasıl karşılandığı ya da telefon hizmetinin tamamlanıp tamamlanmadığına dair bilgiye ulaşılamadı.

Samsun'daki telefon şebekesi ve malzemelerinin ekonomik ömürlerinin tükenmesi ya da bakım-onarım ihtiyacının doğması sebebiyle yerel idare ödenek talebinde bulundu. Ancak Posta ve Telgraf ve Telefon Nezareti tarafından bu talep uygun görülmedi ve masrafların yerel imkânlarla karşılanması önerildi.⁷⁹ Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte telefon hatlarının genişletile-

⁷³ BOA., DH.EUM.MEM., 74/18. 3 Mart 1332 [16 Mart 1916]. 1906-1907 yıllarında sancak polis teşkilatı, 4 amir ve 8 memurla idare edilmeye çalışılıyordu. Tabi bu sayı asayişin sağlanmasında oldukça yetersizdi. 1910 yılında müstakil olmadan hemen önce sancakta 16 polis istihdam edildi. Bunun da 10'u kazalara gönderildi. Akabinde kazalardaki iki memur merkeze görevlendirildi. Böylece sayı merkezde 8'e çıktı. Yetersizliğin devamından dolayı 1911 yılında biri amir kadrosu olmak üzere toplam 5 kadro daha istihdam edildi. Savaş sonrasında polis memuru sayısı artırıldı ve 38'i merkezde olmak üzere Canik sancağının genelindeki polis memuru sayısı 52'ye çıkarıldı (Karagöz, a.g.e., s. 75-77). Polis memuru haricinde idari kadroda ise 1 merkez memuru, 1 serkomiser, 1 ikinci komiser, 8 komiser muavini istihdam edilmişti (Mustafa Karabal, *Cumhuriyet Dönemi Samsun Emniyet Teşkilatı (1923-1945) ve Emniyet Hizmetlerinde Kurumsal Kimliğin Gelişimine Katkısı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2007, s. 24).

⁷⁴ BOA., DH.EUM.MEM., 86/10. 19 Nisan 1332 [2 Mayıs 1916]

⁷⁵ İzolatör: "Havai hatların tesisinde kullanılan iletkenlerin, direklere bağlantısını sağlayan ve iletkenleri hem taşımaya hem de direklere, toprağa ve diğer iletkenlere karşı yalıtıma yarayan şebeke malzemelerine" denir. Özgür Karahan, *Yeni Bir İzolatör ve Kondansatör Tasarımı ve Yapımı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2008, s. 87.

⁷⁶ BOA., DH.İ.UM.EK., 24/ 72. 5 Teşrinisani 1332 [18 Kasım 1916]

⁷⁷ BOA., DH.İ.UM.EK., 24/ 72. 9 Teşrinisani 1332 [22 Kasım 1916]

⁷⁸ BOA., DH.ŞFR., 570/20. 1 Teşrinisani 1333 [1 Kasım 1917]

⁷⁹ BOA., DH.İ.UM.,20/1. 14 Kanunisani 1335 [14 Ocak 1919]

bilmesi için imkân ortaya çıktı. Zira savaş sürecinde ordunun kullanması için yeni hatlar kurulmuştu. Savaşın sonunda bu hatların Mutasarrıflığa devredilmesi gündeme geldi. Ancak bu işlemin getireceği masraf, mutasarrıflığa karşılanamıyordu.⁸⁰ Bu problemin çözümü için şehir içindeki telefon şebekesinin masraflarının Emniyet-i Umumiye bütçesinden, şehir dışındaki hatların masraflarının da Jandarma bütçesinden karşılanması kararlaştırıldı. Böylece emek ve sermaye harap olmaktan kurtarıldı ve Samsun'daki şebekenin genişletilmesine imkân tanınmış oldu.⁸¹

Mustafa Kemal Paşa'nın girişimleriyle 1919 yılı Mayıs ayında Samsun'a mutasarrıf olarak atanan Hamid Bey,⁸² iletişimle ilgili meseleye güvenliğin sağlanması açısından önem vermekteydi. Özellikle hassas bir dönemden geçen Karadeniz Bölgesinde telefonla iletişim ayrı bir önem arz ediyordu.⁸³ Posta ve Telgraf ve Telefon Nezaretinin telefon hatlarıyla ilgili giderlerin yetkili idarelerce karşılanmasını uygun görmesini⁸⁴ fırsata çeviren Hamid Bey, Samsun'da önemli merkezlere telefon hattı çekmek için girişimde bulundu. Yeni bir telefon şebekesi kurarak yıllık 50 liraya abone kaydetmeye başladı. Bu durumun nezaret emrindeki yetkililerce şikâyet edilmesi⁸⁵ üzerine Hamid Bey ısrarcı davrandı. Hamid Bey'in ısrarcı tutumu karşısında nezaret baskılarını artırdı.⁸⁶ Hamid Bey bu baskıya rağmen Bafra, Çarşamba ve Kavak kazalarında da telefon hatlarının yaygınlaştırılmasına yönelik adımlar atmaktaydı.⁸⁷ Netice itibariyle nezaret de iletişimin toplumsal hizmet olduğunun bilincinde olmasından dolayı Hamid Bey'le telefon hatları konusundaki çatışmayı sonlandırdı ve yapılan işlemlerin kayıt altına alınması için yeni bir süreç başlattı.⁸⁸ Hamid Bey'in bütün girişimleriyle telefonla haberleşme hizmetini hem şehir içinde hem de şehirler arasında, kurumlarda ve kurumlar dışında sivil hizmet niteliğinde devam ettirdiği anlaşılmaktadır.

Birinci Dünya Savaşı boyunca birçok cephede mücadele edip ekonomik yönden sıkıntılar içinde bulunan devletin ve milletin modernleşmeye yönelik telefon hatlarına yatırım yapması ve bu hususta milletle devletin el ele telefon

⁸⁰ BOA., DH.EUM.MH., 184/95. 29 Kanunisanı 1335 [29 Ocak 1919]

⁸¹ BOA., DH.EUM.MH., 184/95. 11 Şubat 1335 [11 Şubat 1919]; DH.EUM.MH., 82/46. 2 Mart 1335 [2 Mart 1919]

⁸² Halit Eken, "Mutasarrıf Hamid Bey'in Özel Notlarında 1919 Yılında Canik Sancağındaki Siyasi Olmayan Asayiş Sorunları ve Çözüm Arayışları", *19 Mayıs ve Milli Mücadele'de Samsun Sempozyumu, 20-22 Mayıs 1999, Bildiriler*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Samsun 2000, s. 117-118. Hamid Bey hakkında daha geniş bilgi için bkz. Halit Eken, *Bir Milli Mücadele Valisi ve Anıları Kapancızâde Hamit Bey*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2008.

⁸³ Eken, *a.g.e.*, s. 133-134.

⁸⁴ BOA., DH.İ.U.M.,20/1. 17 Nisan 1335 [17 Nisan 1919]

⁸⁵ BOA., DH.İ.U.M.,16/1. 31 Ağustos 1335 [31 Ağustos 1919]

⁸⁶ BOA., DH.İ.U.M.,16/1. 6 Eylül 1335 [6 Eylül 1919] ve 28 Eylül 1335 [28 Eylül 1919]

⁸⁷ BOA., DH.İ.U.M.,16/1. 23 Eylül 1335 [23 Eylül 1919]

⁸⁸ BOA., DH.İ.U.M., 16/1. 26 Teşrinisani 1335 [26 Kasım 1919]

hatları çekirtmesi bu alanda önemli bir girişim oldu. Bu yatırımlar, İstiklal Savaşı'nda askerî açıdan stratejik önem kazandı. Bu öneminden dolayı söz konusu telefon hatlarına Ankara hükümeti tarafından el konuldu.⁸⁹ Böylece Samsun'da zorluk ve imkânsızlıklar içinde kurulan telefon hatları, savaş sürecinde önemli bir rol üstlenmiş oldu.

Sonuç

1876 yılında icat edilen telefonla Osmanlı Devleti, kısa süre içinde tanışmışsa da bu modern haberleşme vasıtasının genel kullanımı II. Meşrutiyet Dönemi'nde başladı. İstanbul'da telefonla iletişimin gerçekleştirilmesinin hemen ardından bu vasıta Anadolu şehirlerine de yayıldı. Özellikle liman şehirleri, modern vasıtaların kullanımında öncü rol üstlendi. Bu şehirlerden biri olan Samsun, 19. yüzyılda yaşamış olduğu yangına rağmen önemli bir gelişme gösterdi. Haberleşme alanında büyük buluş olan telefonun Samsun'a gelişi de 1907 yılına rastlamaktadır.

Osmanlı Devleti, telgraf hatlarının yaygınlaştırılmasına büyük çaba sarf ederken başlangıçta telefona çok tereddütle yaklaştı. Ancak II. Meşrutiyet sürecinde iç ve dış etmenlerin etkisiyle çağa ayak uydurmak durumunda kaldı. Fakat bunu yaparken de kontrollü davranmaya çalıştı. Özellikle gayrimüslim vatandaşların ve misyonerlerin telefon konusundaki talep ve girişimlerinin devletin bekasına tehdit unsuru oluşturacağı endişesi bunun en önemli sebebi oldu.

20. yüzyılın başına kadar Osmanlı'da haberleşme vasıtalarının tam anlamıyla devletleştirilmesi ve tekelleştirilmesinden söz edilemez. Ancak haberleşme alanında telefonun kullanıma girmesiyle devletin bu işteki yetkiyi elinde bulundurmaya istediği görülmektedir. Bu şekilde hem toplumsal kontrolü sağlamaya hem de telefon hatlarına yabancı müdahalesini engellemeye yönelik tutum sergilediği anlaşılmaktadır. Ulus-devletlerin bu konudaki girişimleri, Osmanlı Devleti için de referans oluşturmuştur. II. Meşrutiyet Dönemi'nde hükümetin aldığı kararlarda söz konusu tekelleştirmeyi amaçladığı ortaya çıkmaktadır.

Telefon hatlarının çekilmesi için hükümetin yeterli bütçeyi sağlayamamasından dolayı telefon şebekelerinin daha çok bölge idarecilerinin girişimi ve halkın desteğiyle yapıldığı görülmektedir. Özellikle Hamid Bey gibi vizyonu geniş idarecilerin bilim ve tekniğe açık olduğu, hükümete rağmen toplumun modernleşmesi için gerekli adımları atmaktan çekinmediği ortaya çıkmaktadır.

Merkezî idarenin telefon konusunda çekimser davranmasına rağmen modernleşme vasıtalarından olan ve çağında iletişim alanında dönüşümü sağlayan telefonun malî imkânsızlıklar karşısında var edilmeye çalışıldığı dikkat çeken en önemli husustur. Bunda liman şehirlerinin ticaret ağının artması

⁸⁹ Kubilay, *a.g.t.*, s. 137.

etkilidir. Çağına ayak uydurmaya çalışan bu şehirlerde varlıklı insanların modern araçları kullanma istekleri ve bu konuda öncü rolü üstlendikleri dikkat çekmektedir. Netice itibariyle Osmanlı toplumunun yeniliklere açık olduğu, İstiklal Savaşı sırasında telefon hattının askerî muhaberede önemli bir görev üstlendiği, bilim ve tekniğe yapılan yatırımın gereksiz olmadığı anlaşılmaktadır. Bütün güçlüklerle rağmen kurulan telefon şebekelerinin modern Türkiye'nin altyapısını oluşturmada etkisinin olduğu açık bir şekilde görülmektedir.

KAYNAKLAR

1. Arşiv Kaynakları

1. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı-Osmanlı Arşivi (BOA.)

Bab-ı Âli Evrak Odası Evrakı (BEO.): 3252/243860, 3254/244045, 3261/244565.

Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Levazım Kalemi (DH.EUM.LVZ.): 1/15, 20/5, 23/80, 25/21.

Dahiliye Emniyet-i Umumiye Memurin Kalemi Evrakı (DH.EUM.MEM.): 39/15, 74/18, 86/10.

Dahiliye Emniyet-i Umumiye Muhasebe Kalemi Evrakı (DH.EUM.MH.): 184/95, 82/46.

Dahiliye Nezareti Hukuk Müşavirliği Evrakı (DH.HMŞ.): 15/73, 15/74.

Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı (DH.İ.UM): 16/1, 20/1.

Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Ekleri (DH.İ.UM.EK.): 24/ 72.

Dahiliye Nezareti İdare Evrakı (DH.İD.): 127/9.

Dahiliye Nezareti Mebânî-i Emîriye-Hapishâneler Müdiriyeti Mütferrik Evrakı (DH.MB.HPS.M.): 12/36.

Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemi (DH.MKT.): 1097/31, 1234/61.

Dahiliye Nezareti Muhaberât-ı Umumiye İdaresi Evrakı (DH.MUİ.): 144/77, 26/8, 79/4.

Dahiliye Nezareti Şifre Evrakı (DH.ŞFR.): 393/63, 570/20.

İrâde Hususî (İ.HUS.): 163/43.

İrâde Rûsumat (İ.RSM): 24/33.

Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.): 120/82.

Şûrâ-yı Devlet Evrakı (ŞD.): 1228/12.

Yıldız Sadaret Hususî Maruzât Evrakı (Y.A.HUS.): 452/56, 519/4.

Yıldız Perakende Evrakı Maliye Nezareti Maruzatı (Y.PRK.ML): 14/70, 23/84, 25/13.

Yıldız Perakende Evrakı Posta Telgraf Nezareti Maruzatı (Y.PRK.PT.): 9/78.

2. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı-Cumhuriyet Arşivi (BCA)
30.18.1.1/5.27.10.

3. Kitap ve Makaleler

AKBULUT, Uğur, “İngilizlerin Hindistan’la Olan Haberleşmeyi Hızlandırma Çabaları”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Y: 2014/1-2, C: 13, S: 25-26, 2016, ss. 99-124.

AKSOY, Volkan, *II. Meşrutiyet Dönemi’nde Trabzon*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon 2014.

ALTUNGÖK, Ahmet, “Ortaçağ Türk Dünyasında Haberleşme Kurumları: Casusluk ve Postacılık Faaliyetleri”, *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, C: VIII, S: 1, Elazığ 2012, ss. 173-211.

BİNGÜL, Şeyhmus, “Osmanlı Devleti’nde İletişim Araçlarının Kontrolü: Telefon Tevkifleri”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C: 21, S: 2, 2020, ss. 293-320.

ÇETİN, Cemal, *Ulak Yol Durak-Anadolu Yollarında Padişah Postaları (Menzilhaneler) (1690-1750)*, Hikmetevi Yayınları, İstanbul 2013.

DEMİR, Tanju, “Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Haberleşme Kurumuna Dair Değerlendirmeler”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Y: 2014/1-2, C: 13, S: 25-26, 2016, ss. 1-25.

_____, *Türkiye’de Posta Telgraf ve Telefon Örgütünün Tarihsel Gelişimi (1840-1920)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir 2001.

EKEN, Halit, *Bir Milli Mücadele Valisi ve Anıları Kapancızâde Hamit Bey*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2008.

_____, “Mutasarrıf Hamid Bey’in Özel Notlarında 1919 Yılında Canik Sancağındaki Siyasi Olmayan Asayiş Sorunları ve Çözüm Arayışları”, *19 Mayıs ve Milli Mücadele’de Samsun Sempozyumu, 20-22 Mayıs 1999, Bildiriler*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Samsun 2000, ss. 117-135.

EKİNCİ, İlhan, “19. Yüzyıl’ın İkinci Yarısında Samsun’da Deniz Ulaşımı”, *Geçmişten Geleceğe Samsun, İkinci Kitap*, Yay. Haz. Cevdet Yılmaz, Samsun Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Samsun 2007, ss.113-141.

ERLER, M. Yavuz, “Karadeniz’de Avrupai Bir Kent: Samsun (1865-1875)”, *Karadeniz Tarihi Sempozyumu, 25-26 Mayıs 2005*, Yay. Haz. Kenan İnan-Hikmet Öksüz-Mehmet Okur-Veyssel Usta, Trabzon 2007, C: 1, ss. 541-569.

HALAÇOĞLU, Yusuf, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Menzil Teşkilatı Hakkında Bazı Mülahazalar”, *Osmanlı Araştırmaları*, S: 2, 1981, ss. 123-132.

KARABAL, Mustafa, *Cumhuriyet Dönemi Samsun Emniyet Teşkilatı (1923-1945) ve Emniyet Hizmetlerinde Kurumsal Kimliğin Gelişimine Katkısı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2007.

KARAGÖZ, Rıza, “II. Meşrutiyet Döneminde Canik Sancağında İdari Yapılanma”, *Geçmişten Geleceğe Samsun, 1. Kitap*, Yay. Haz. Cevdet Yılmaz, Samsun Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Samsun 2006, ss. 65-81.

KARAHAN, Özgür, *Yeni Bir İzolatör ve Kondansatör Tasarımı ve Yapımı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2008.

KARAKIŞLA, Yavuz Selim, *Osmanlı Kadın Telefon Memureleri (1913-1923)*, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul 2014.

KUBİLAY, Çağla, *Cumhuriyet'in Kuruluş Yıllarında Telekomünikasyon Politikaları (1923-1939)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2003.

MERCAN, Mehmet, “Giresun Telgraf İdaresi ve Telgraphane Binası (1869-1904)”, *Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu, 09-11 Ekim 2008, Bildiriler*, Giresun Belediyesi Yayınları, 2009, C: 1, ss. 354-366.

MUTLU, Şamil, “Osmanlı Döneminde Karadeniz Bölgesi'nde Misyoner Okulları”, *Karadeniz Tarihi Sempozyumu, 25-26 Mayıs 2005*, Yay. Haz. Kenan İnan-Hikmet Öksüz-Mehmet Okur-Veyssel Usta, Trabzon 2007, C: 1, ss. 693-700.

ÖNAY, Aliye, “Türkiye’de Telefon Teşkilatının Kuruluşu”, *Çağmı Yakalayan Osmanlı-Osmanlı Devleti'nde Modern Haberleşme ve Ulaştırma Teknikleri*, Yay. Haz. Ekmeleddin İhsanoğlu-Mustafa Kaçar, IRCICA Yayınları, İstanbul 1995, ss. 121-139.

SARISAKAL, Baki, *Samsun Belediye Tarihi*, Samsun Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Samsun 2007.

SERBESTOĞLU, İbrahim, *19. Yüzyılda Amasya Sancağı*, Amasya Belediyesi Yayınları, Amasya 2018.

_____, *Tanzimat, Teftiş ve Canik Sancağında Modernleşme*, Gece Akademi, Ankara 2019.

ŞENTÜRK, Hüdayi, “Osmanlılarda Haberleşme ve Menzil Teşkilatına Genel Bir Bakış”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, C: 14, ss. 446-461.

YAZICI, Nesimi, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Haberleşme Kurumu”, *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, C: 3, ss. 619-627.

YILMAZ, Özgür, “20. Yüzyılın Başlarında Samsun Limanı: Fransız Konsolosu H. de Cortanze'nin Raporlarına Göre”, *Tarih Boyunca Karadeniz Ticareti ve Canik-Samsun*, Ed. Osman Köse, Canik Belediyesi Yayınları, Samsun 2013, C: 1, ss. 181-195.

YOLALICI, M. Emin, *XIX. Yüzyılda Canik (Samsun) Sancağı'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1998.

